

Konstantin Veliki u crkvenoj i svjetskoj povijesti¹.

O šesnaeststotoj stoljetnici milanskoga edikta.

Piše: Dr. Svetozar Ritig.

U krvavoj bici pred vratima samoga Rima, na mostu milvijskom, pobijedio je Konstantin, vladar Galije i Hispanije, okrutnoga Maksencija, Augusta u Rimu i Italiji. Sam Maksencije zaglavi u mutnim valovima Tibera. Bilo je to 28. listopada godine 312.

S velikim slavljem uljeze pobjednik u Rim. Klicao mu senat, klicao plemić i puk, što ih oslobodio tirjanina, koji je smicao patricije, da im imutak robi i plijeni, puk gazio, a žene obeščašćivao. (H. e. IX, 8; De mort. pers. 44.) S kojim li je raskošjem u duši jezdio Konstantin na svome bijelcu via sacra, sredinom fora, uspeo se na Palatin u carsku palaču, u kojoj nekada stolovao

---

¹ Izvori: Eusebii Pamphili l. IV. de vita Constantini (izd. Migne, P. L. 8.); njegova Historia ecclesiastica IX. i X. knjiga (izd. Laemmer 1862.); Lactantii de mortibus persecutorum, cc. 37—52. (izd. Migne P. L. 7.); Constantini decreta et constitutiones (sačuvani najpače u Cod. Theodos. XVI. tit. 10.); epistolae (Migne, P. L. 8.) Panegyricus Constantini auctore *Nazario* (Migne, P. L. 8. c. 581—609.)

Literatura: Gibbons Geschichte des Untergangs des römischen Reichs, preveo *Schreiter* 1805, 3—5 sv.; De Broglie, L'Église et l'Empire romain au 4e siècle, 3. Paris 1860; Aubé: De Constantino imperatore, pontifice Maximo, Lut. Paris. 1861; Monod P.: La politique religieuse de Constantin 1886; M. I. Maurice: Numismatique Constantienne, T. II. Paris 1911. — Keim; Der Uebertritt Konstantins zum Christentum, Zürich 1862; Zahn: Konstantin der Grosse und die Kirche. Hannover 1876; Flasch: Konstantin der Grosse als erster christlicher Kaiser, Würzburg 1891; Burckhardt: Die Zeit Konstantin's des Grossen ² 1880.

prvi Imperator divus Augustus! Ponosnim je okom kružio sa Palatina i svom dušom srkao sjaj, slavu i veličinu grada, koji je gospodar svijetu čitavome: *urbs domina orbis*.

Velik i slavan osjećaj!

Dno njegovih nogû je forum, ogledalo slave rimske za tisuću prošlih godina. Tu je grob Romulov; tu Comitium, gdje je rimski puk negda odlučivao o ratu sa Etruščanima, Samničanima, Kartazanima; tu rostra, s koje je grmio Gracchus, najveći tribun plebejaca; tu curia, senatska palača, iz koje su potekli najveći duhovi rimskoga genija, gdje je ječala velika riječ Ciceronova, a gdje i danas još sjede najizabraniji sinovi naroda rimskoga.

A usred foruma je domus regia, zadužbina pobožnoga kralja Nume Pompilija. Dom je to i danas velikoga svećenika, Pontificis Maximi, glave starodavne vjere i čuvara svetinja narodnih. Do njega je Vestin hram, a u njem plamsa još i danas vatra, kojoj ne znaš pametara. Ukraj hrama imadu svoju palaču vestalinke, djevice vječnoga ognja, čiste kao bijelo i rosno cvijeće čeminovo, a ohole i gorde kao one mrke i ponosne ciprese, što začinjaju peristil doma njihova.

A tamo preko toga foruma diže se Flavijanov amfiteatar, veći, nego bi ga mogla mašta ljudska obujmiti, a dalje su carska fora: Vespazijanov, Neronov, Augustov, Trajanov, sjajni svjedoci imena velikih.

Uvrh tih fora carskih vidi se Kapitolij, najčasniji od svih sedam brežuljaka rimskih. Njegov zid (arx) simbol je snage i nepobjedivosti rimskoga naroda, jer njime nije nigda gazila noga tudjinca i dušmanina.

I u ovaj slavodobitni dan nad Maksencijem leže dno nogu Konstantinovih svi ti slavni fori, leži prkosni Kapitolij, leži veliki i silni Rim. Svaki kamen i mramor njegov znači trijumf nad jednim imenom, nad jednim narodom, nad jednom poviješću. Tuj je danas središte svijeta. U onom kamenu ukraj groba Romulova jest umbilicus orbis i miliarium aureum, zlatni miljokaz, pa nije riječ pusta, da ovamo vode svi putovi svijeta.

U granicama rimske države leži danas drevni Egipat, teku rijeke Asirije i Babilonije, jesu žalovi Fenicije i Grčke: sve vele-vlasti svjetske povjesnice. Pa štogodj je velikoga sazdao Istok i Jug, štogodj stvorio velebni genij grčki, u svoje hramove, bazilike i biblioteke sabrao je Romulov grad, upravo kako i matica rijeka

sabira u svoje korito sve daleke česme i vode. U ovaj čas jest grad na sedam brežuljaka ne samo jedina politička nego i jedina kulturna vlast u poznatome svijetu. I kada je rimski senat priznao Konstantina, u njegov pobjedonosni dan, prvim Imperatorom, i nad Licinijem, Augustom Illyrika, i nad Maksiminom, Augustom Istoka, postade on u punome smislu riječi vladar i gospodar cijeloga svijeta „imperator ac dominus orbis terrarum“ (Vita Constantini III, 46.), a to znači, postade on naravnim baštinikom ideje rimskoga carstva. Ta mu je ideja sinula kao zvijezda prevodnica za čitav njegov budući život.

Bio je to duh staroga Rimljanina, koji se je u njemu ovaj čas morao probuditi; duh praktičan, koji nije sanjario i gubio se u maštanju, nego oštrim okom razbirao unutarnju cijenu stvari i sigurnom rukom posezao za sredstvima, da svoju osnovu oživotvori. U prvo još doba, kada se tek zametnula povijest na foru, već je svakome Rimljaninu bila životna misao učiniti rodni svoj grad gospodarom čitave Italije, ali Rim čestitošću svojih sinova u manje nego sedam vijekova postade gospodarom svijeta. I ovoj vanrednoj državnoj tvorbi, kakve još nigda ne vidje veliki svijet i sva povijest njegova, velikim je zaštitnikom onaj Jupiter Optimus Maximus, koji stoluje na Kapitoliju, i oni divovi Castor i Pollux, simboli drevnoga heroizma latinskoga, kojima je svetište usred velikoga fora. Rim i njegova imperija ne mogu se pomisliti bez ovih zaštitnika. Pontifex Maximus, vrhovni svećenik, čuvar drevnih tradicija bio je podjedno i politički čimbenik — nadstojnik državnoga bogoštovlja. Svakom je Imperatoru prva služba, da je svećenik religije Jupiterove i najčasnije zvanje, da je Pontifex Maximus rimske države. Tako i Konstantin u dan pobjede postade Pontifex Maximus, prvi Rimljanin i prvi poganin. I osrediš i povijest i dostojanstvo, sve ga je zvalo i nutkalo, da ponovi onaj sjaj rimskoj imperiji, kako ga imala u doba velikoga Augusta i velikoga Trajana.

Logično bio je to ideal svakome jačemu individuu, koji je bio njihovim nasljednikom. Logično bio je to ideal i caru Konstantinu.

Pa za kojim drugim uzorima i da se zanese? Gdje je vlast, da se takmi sa vlašću rimskom?

U istinu u ovaj čas uzbivala je duhove, zatalasala je svijet jedna nova ideja, koju su rimski Imperatori od Trajana do

Decija i Dioklecijana smatrali pogibli za carstvo Augustovo, većom pogibli, nego li same barbare, što su svojim oružjem neprestano zvečali na granicama imperije. Nu nije li ta pogibao bila pusta utvara?

Ta što su ovaj čas kršćani? — Bratovština neuglednih ljudi u rimskim cemeterijima, ljudi, što kao krtovi žive u zemlji, Robovi, bosjaci i prosjaci, talog ljudstva, nezadovoljan sa svojom kobi i svojom sudbinom. Ako imadu pristaša i medju odličnicima, to je samo za to, jer je u gornjim krugovima uvijek ljudi, koji se nad druge ističu osebnim nazorima o svijetu, pa hoće da su životom svojim bolji nego ini, da su stoici.

Zar da rimskome carstvu prijeti pogibao od kršćana, koji bježe svijetlo, koji nemaju ni sile ni vlasti, ni praetora ni prokonsula, ni legija ni vojnika. Svijet ne zna za njihove Homere i Vergilije, za njihova Platona ili Cicerona. Oni da imadu život, koji osim svojih časnih grobova i mučenika nemaju ništa — da imadu budućnost, koji nemaju prošlosti?

Istina, ideja u svijetu velika je i najveća moć. Njezino je svijetlo jače nego li bljesak mača. Ali zar da istinu može znati čovjek, justificiran na križu; zar da mu nauka vrijedi, gdje su joj golotinju otkrili Celso i Porfirije, a ruglu ju izvrgao Lukijan? Zar da može kršćanska nauka zatraviti umove, koji su se dignuli u idealne sfere Platonove mudrine o savršenom biću *τὸ εἶν καὶ τὸ ἀγαθόν*?

Kršćanska nauka za Konstantina poganina nije nego jedna od onih religijoznih ideja, koje se od vremena do vremena na Istoku javljaju, kao oni čudni kometi koji zaginu, tek što su se na obzorju ukazali. Zar ima bitne razlike za neuputno oko izmedju kršćanstva i gnosticizma, židovstva i manihejstva?

Kad je dakle Konstantin na vidiku Kapitolija i fora mjerio snagu rimske i kršćanske ideje, za njega kao za imperatora, nije bilo izbora, kojoj će se priljubiti vlasti. Jasno mu je u dušu sijevalo, da se ne može pribiti kršćanstvu, bez imena i bez prošlosti, i da sila i slava njegova može jedino procvati na onome tlu, na kojemu je procvala i neumrla slava Augustova.

Pa ako je on poput Trajana ili Decija gledao u kršćanstvu pogibao za svoju, za rimsku vlast, ono je samo jedno bilo naravno i logično, da nastavi krvavi posao Dioklecijanov, da izda nova četiri edikta, da pogubi nove hekatombe kršćana i tako za uvijek zatamani sjeme njihovo.

Pa ipak nije bilo tako. Ima i u povjesnici paradoksa!

Konstantin nije pošao stopama Trajana i Dioklecijana, nije se zanio slavom Augustovom, nije ga zaslijepio sjaj ideala stare rimske države. U malo dana nakon pobjede nad Maksencijem ostavi Rim, podje u Milan i *protiv svake logike dogodjaja i protiv ideje onoga dostojanstva, čijim je bio nosiocem*, početkom god. 313. izdade skupa sa Licinijem, Augustom Illyrika, milanski ukaz,² u kojem daje posvemašnju slobodu kršćanima. „Ut daremus et christianis et omnibus liberam potestatem sequendi religionem, quam quisque voluisset“ „Kršćanima i svima dajemo slobodnu oblast priznati se vjeri, kojoj budu htjeli.“ Tim su riječima abolirani svi oni zakoni i edikti, koji su u zadnja tri stoljeća izdani protiv kršćana; dana im je potpuna i vjerska i građanska politička sloboda; pače njihovoj organizaciji, crkvi i hijerarhiji priznan je značaj pravne osobe, te određeno, da im se hramovi i zaplijenjena dobra imadu povratiti.

Njekoliko je to slova, ali za povijest rimske države i za povijest kršćanstva znače novu epoku, epoku koja i danas traje, pa koju mi nakon šesnaest stoljeća smatramo i osjećamo tako velikom, da je sa svečanim načinom spominjemo i slavimo.

Konstantin kao da je zaboravio na povijest i prošlost rimske države: iz katakomba je izveo kršćanstvo na svijetlo, priznao je opravdanost ovoga pokreta, doznačio mu nove, šire, javne poljane njegovom radu. Svijet se nadje na novoj tačci, na novome raskršću,

² Tekst ukaza imamo u dvije recenzije: kod Lactancija, de mort. pers. c. 48. i kod Eusebija u Hist. eccl. X, 5. Onaj prvi je već za to autentičniji, jer je Eusebijev prijevod s latinskoga izvornika. — Ukaz morao je biti izdan mjeseca siječnja ili najkasnije mjeseca veljače. Konstantin prema Laktancijevom kazivanju odmah u zimi podje u Milan (hyeme proxima Mediolanum contendit, de mort. pers. 45.), a Licinij je već u travnju na bojištu pred Drinopoljem. — Posebni kakav Konstantinov edikat prije ovoga milanskoga, kako su ga neki povjesničari uzimali, nema u izvorima tvrdoga temelja. Svoju su hipotezu osnivali na podacima Eusebijevim, koji na dva razna mjesta govori o ukazu, što ga je Konstantin sa Licinijem izdao u prilog kršćanima. Hist. eccl. IX, 9. i X, 5. No crkvenim historičarima je poznato, da je Eusebij u dva puta izdao svoju crkvenu povijest. Prvo izdanje u IX knjiga siže do 312. i 313. godine, do pobjede Konstantinove nad Maksencijem i Licinijeve nad Maksiminom (30. travnja 313. kod Drinopolja). Poslije je Eusebije popunio svoju povijest X. knjigom, koja siže do god. 323, pak se u njenom 5. poglavlju doslovce navadja milanski ukaz, koji se u IX, 9. samo sumarno spominje.

s kojega je povijest njegova krenula novim i neslućenim putovima. Malo je slova u ukazu, ali tako žarkih, kao da su pisana samim zrakama duge nebeske.

Povjesna znanost mora da bude pragmatična; ona mora da ispituje unutarnje i duboke sile, koje kreću ljudima i događajima — — pa kako da rastumačimo ovaj *paradokson* u životu Konstantinovom? Zašto se je on priljubio kršćanskoj ideji?

Gibbon, veliki povjesnik, koji je prvi na široko istraživao i crtao razloge propasti rimskome carstvu, kazuje, da je Konstantin razumio, da će rimska država neminovno propasti, jer je u njoj zahirilo čudoredje, ta podloga društvenoga života i državnoga poretka, a u kršćanstvu je vidio svježju onu silu, koja će da preporodi rimski narod, ucijepi mu novoga duha i novoga srca. Sklonost Konstantinova prema kršćanstvu nije nego račun dobra državnika.

Ove nazore razvijaju pod drugim oblikom i s drugim izrazima i većina inih povjesnika, koji o tim stvarima pišu. J. Burckhardt (l. c. p. 348.) usudjuje se pače ustvrditi, da je Konstantin bio puki egoista, koji nema druge zasluge, nego da je kršćanstvo shvatio kao svjetsku moć, pa ga je za svoje ciljeve izrabio.

Pristanimo za čas na ove teorije, ali ostaje zagonetka, a odakle taj proročki i taj vizionarni pogled Konstantinu, odakle to duboko filozofsko-etsko shvaćanje njemu, koji od svoga oca nije izučio nego vojno i možda državno umijeće, i od njega baštiniio kult boga Mitre i duh tolerancije? Kako da se on u svome shvaćanju odijelio od drugih pogana svojega doba, pa je razumio, da može zdravu nauku i živu istinu naučiti čovjek, justificiran na križu; da je razumio, da židovski rabin iz Nazareta daleko nadmašuje velike ideale Pytagore i Platona? Kako je mogao taj proračunani državnik mudro misliti, da će kršćani, koji su po suglasnom mišljenju današnjih historika sačinjavali tek jednu petinu ili najviše jednu trećinu³ žiteljstva čitavoga carstva, da će oni ostali i veći dio svijeta k sebi privući?

³ Gibbon scijenjaše, da je u početku IV. vijeka kršćanski živalj sačinjavao tek $\frac{1}{20}$ čitavoga pučanstva u rimskom carstvu, Chastel $\frac{1}{15}$, Keim $\frac{1}{5}$, Sohm $\frac{1}{8}$. Harnack: u svom djelu: *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*. I. u. II. 1906. zabacuje te brojeve, te veli, da je kršćanstvo bilo na Istoku kud i kamo jače nego na Zapadu, ali on tvrdi, da su kršćani bili u odlučnoj manjini. Isp. o svemu: G. Grupp: *Kulturgeschichte der römischen Kaiserzeit*. München 1904. II. p. 190—202.

Mi ovdje dolazimo do povjesne pojave, koju ne može nijedna historijska pragmatika da riješi, do jednoga *paradoкса*, jer su posljedice i učini mnogo širi i opsežniji nego li njihovi motivi i razlozi, što su na domaku našem prirodnome oku.

A ta zagonetka biva veća, kada utvrdimo, da je kršćanstvo Konstantinovo bilo *ne račun* državnika nego uvjerenje slobodna čovjeka. Za državničke njegove račune bilo bi dosta, da je ukazom dao mir svojoj imperiji, nu on je pošao dalje, on je tegnuo da popravi sve nepravde i krivice nanesene kršćanima: prognanike je vratio njihovim domovima, osudjene i utamničene je oslobodio, kršćanske časnike i vojnike uvrstio je i opet u redove legija; zaplijenjeni imutak vratio je rođjacima mučenika, ili ako njih nije bilo, dao ga crkvi. Pače za malo vremena ova sklonost prema kršćanstvu prometnula se u izriječno pogodovanje. On odredi svetkovanje nedjelje i petka; uzakoni, da se robovi mogu u crkvama pravomoćno osloboditi; crkve izuze od poreza i dopusti oporuke u njihovu korist; dokinu sramotnu kazan na križu.

Polaganim i sustavnim radom osigurava on prevagu kršćanstvu, a bilo je samo mudro i politično, da je jače istupio, otkako je svojom pobjedom nad Licinijem god. 323. postao samovladarom čitavoga carstva. Poganski hramovi bijahu napušteni, žrtve, zabranjene, svetišta s nečudorednim kultusom zatvorena; (Vita Constantini 23.)

Da odluči posvemašnju pobjedu kršćanstva, dade kleru velike povlasti; riješi ga neugodnih municipijalnih službi; biskupima pače dade dio sudačke vlasti. (Cod. Theod. XVI. 2.) Da bi kršćanstvo svojim spoljašnjim sjajem bilo doraslo poganstvu, izgradi širom svijeta veličanstvene bazilike u Jeruzalemu, u Betlemu, u Antiohiji, u Nikomediji, u Rimu. Crkvama i biskupima podari imanja i doznači dohotke, da uzmognu namirivati trošak za liturgiju i dobrotvorno djelovati za bijedna i nevoljna.

Većih zadužbina ne učini, većih dobročinstva ne iskaza crkvi ni prije ni poslije nijedan vladar, pa ipak ima ljudi, koji uza sve to vele, da je Konstantin bio *licemjeraс*, njegovo kršćanstvo nije bilo unutarne, da nije bilo iskreno.

Ovijem ljudima dao bih u ruku onaj manifest Konstatinov, kojim je pozvao Istočane, da prigrlje zakon Hristov. (Vita Constantini II. 48—60). On je odraz careva shvaćanja, resonansa njegova osjećanja. Iz manifesta zvuči najdublje uvjerenje, da je kršćanstvo prava, Bogom objavljena vjera, za koju sami događaji svjedoče

da je čista i bez ljage: religio quam puram et immaculatam res ipsae testantur. Nije to nova vjera, ona je od iskona svijeta, nju je sam Bog ustanovio . . . Neque enim nova ac recens est nostra religio, sed ex quo hujus mundi fabricam apte dispositam stetisse credimus tu hanc religionem cum debita tui numinis observantia instituisti. Ona je lex veneranda, častan zakon, vera doctrina, istinita nauka, koju bi morali svi prihvatiti, koji pravoga Boga traže. Pa koliko bi živo želio, da sav svijet bude kršćanski, nije posizao za silom, znajući, da dobra stvar vlastitom snagom pobijeduje, i da ne smije ono počinjati, što osudjuje i kudi u svojih predšasnika. Da sveta stvar pobijedi, obraća se toplom i nježnom molitvom Gospodu, neka on blagoslovi njegovo djelo i spasenje svijetu donese: Nunc te, Deus Optime Maxime, oro adque obsecro . . . per me famulum tuum salutem conferre velis . . . Tuo enim ductu atque auspicio res salutare suscepisti atque perfecisti . . . Tibi animum meum dicavi, amore simul ac timore probe temperatum. Nam nomen quidem tuum sincere diligo. (Vita Const. I. c. 57—60.)

„Tebe, predobri i preveliki Bože, prosim i zazivljam . . . podaj im po meni slugi Tvome spasenje. Ti si mi vogj i po Tebi svete poslove započeh i dokrajčih . . . Tebi sam posvetio dušu svoju, Tebe ljubim i Tebe se bojim. Ime Tvoje iskreno štujem.“

Može li zar u ovim riječima biti laži i licemjerstva? Zar ovako govori despot, kojemu do ničesa nije stalo nego do svoga egoizma, i kojemu ništa nije sveto nego njegova probit i korist? Ako su Konstantina sklonuli tek državni računi na kršćanstvo, a kako je to, da mu je on vjeran ostao u crne dane, kada je Arijevo krivovjerje pocijepalo hierarkiju, i kada se činila čitava crkva na rasulu? Kako nije tada drugojačije počeo računati, kako to čine trgovci, kada ih dojakošnji njihovi poslovi izdadu?

Ne, Konstantin Veliki bijaše kršćanin iz čistoga uvjerenja, on je bio iskreni unutarnji obraćenik. Povjesna pragmatika sa prirodnim razlozima i računima nikada ne će odgonenuti tajnu njegova obraćenja.

Stoga smo logičnom nuždom prinukani, da poklonimo vjeru Eusebiju, koji kazuje, da je Konstantin Božjim i čudesnim vidjenjem pribio se Hristu. Stvar je svima poznata. Prije bitke sa Maksencijem, kada je sunce zapadu naginjalo, ukaza se Konstantinu i njegovoj vojsci na nebištu nad samom sunčanom

krugljom svijetao križ sa natpisom: *τοῦτω νικᾷ*⁴ u tom je znaku pobjeda. Slijedeće noći javi se Gospodin u snu vladaru, sa istim nebeskim znakom, te mu naloži, da prema vidjenju učini za svoje legije novi bojni stijeg sa križem i imenom Hristovim na vrhu, pak mu obreče, da će ga pod ovim znakom svuda pobjeda pratiti.

Vijest Eusebijeve historično se ne može osporiti. Sam Konstantin mu je pod prisegom događaj pripovijedao, pod tim stijegom, labarum, njegove su legije hametom porazile jaču vojsku Maksencijevu; savremeni i kršćanski i poganski pisci pripisuju Konstantinovu pobjedu čudesnom vidjenju; poganski retor Nazarij u svom panegiriku⁵ držanom god. 321. govori o neknoj nebeskoj pomoći Konstantinu, što je poznato čitavoj Galiji. Na ovu pomoć podsjeća sam napis na slavoluku, što ga je još poganski senat sazdao u Rimu u čast Konstantinu, koji i danas stoji,

⁴O događaju pripovijeda Eusebije u Vita Constantini I, 28 ovo: „Verum cum ipse Victor Augustus nobis qui hanc historiam scribimus longo post tempore, cum videlicet in ejus notitiis et familiaritatem pervenimus, id retulerit et sermonem sacramenti religione firmaverit; qui posthac fidem huic narrationi adhibere dubitabit? Praesertim id quod subsecutum est tempus, sermonis hujus veritatem testimonio suo confirmaverit. Horis diei meridianis, soli superpositum, ipsis oculis se vidisse affirmavit, cum hujusmodi inscriptione: Hac vince. Eo viso et se ipsum et milites omnes, qui ipsum nescio quo iter facientem sequebantur, et qui spectatores miraculi fuerant, vehementer obstupefactos“. U IX. i X. knjizi Eusebijeve crkvene historije nema ni spomena o čudesnoj prikazi, bit će za to, što je pisac djelo napisao davno prije nego se sa carem upoznao. Izvještaj Laktancijev De mort. pers. 44. nije Eusebijevo pripovijedanju ni u čem oprečan i ako govori samo o noćnom vidjenju: „Constantinus copias omnes ad urbem propius admovit et e regione Pontis Milvii consedit. Imminebat dies, quo Maxentius imperium ceperat, qui est ad sextum kalendas novembris, et quinquennalia terminabantur. Commonitus est in quiete Constantinus ut coeleste signum Dei notaret in scutis, atque ita praelium committeret. Fecit ut jussu est, et transversa X littera, summo capite circumflexo, Christum in scutis notat. Quo signo armatus exercitus capit ferrum, procedit, hostis obviam sine imperatore, pontemque transgreditur. Acies pari fronte concurrunt“. . . . Svojom povješću ne poriče Laktancij danje vidjenje Konstantinovo. — Teško je ustanoviti, kada se zbilja čudesna prikaza. Eusebije izriječno veli, da roka ne zna, a Laktancij, kako se iz gornjega citata razabire, stavlja ju u oči same bitke na mostu milvijskom.

⁵U pogl. 14. veli retor: In ore denique est omnium Galliarum, exercitus visos qui se divinitus missos prae se ferebant. — Govor je izrečen na 1. ožujka 321., na rodjeni dan caesarâ Crispa i Konstantina, i na Quindecennalia samoga Konstantina Augusta. Čitav je odštampan u Migne P. L. VIII. 581—608.

pa govori, da je Konstantin pobijedio tirjanina instinctu divinitatis, Božjim poticajem i na dahnućem.

Historijski ne može se protiv Konstantinova vidjenja iznijeti jačih poteškoća, nego li se uopće iznašaju protiv čudesnoga postanka vjere Hristove.

Tu nedavna je napisao glasoviti konvertita universitetski profesor u Halle-u Ruville duboko filozofsko-mistično djelo: *Der Goldgrund der Weltgeschichte* (Freiburg 1912.). Razvija u njem misli, kako se svjetska povijest ne da obuhvatiti samim prirodnim gledištima i dno njezino da se ne može razumjeti samom snagom ljudske pameti. Hoće li čovjek da otkrije potpuni mysterij povjesnih činjenica, valja mu zaroniti u izvore i počela ljudskoga razvoja, valja mu obresti sve one ciljeve i zagonetne sile, što ravnaju udesom ljudskoga roda, pa tu nam se onda očituje, da je povijest svijeta samo dijelak onoga poretka, koji vlada u svemiru, i za to se ne može shvatiti bez Onoga, koji je putove označio zvijezdama i zakone napisao silama svemirskima. Tuj dolazimo do istine, kako Sunce nebesko sjaje širom cijeloga svijeta, tako i veličanstveno oko Božje Providnosti neprestano i otvoreno sja nad udesom ljudskoga roda i njegove povijesti. I samo u ovom svijetlu možemo mi pravo razumjeti onu dramu, koju od iskona na svjetskom pozorištu glumi koljeno ljudsko, nijesmo li voljni svu povijest čovječanstva proglasiti nerazumljivim kaosom ljudskih strasti i slučajnim vrtlogom hira nekih ljudi, koji su se neznanom sudbinom rodili u kraljevskoj kolijevci.

Duboke ove istine, vidovite za duše izabrane, prekrasno ilustrira povijest Konstantinova. Obična nauka historijska može da nam odgonene spoljašnji mehanizam Konstantinovoga djela, ali onu duboku i unutarnju silu, što je njemu naprečac odsjekla životni smjer i put, toga nam nigda kazati ne će. *Vjernu kršćaninu nije težak zaključak, da se historija Pavlova na neki način opetovala u Konstantinu i da je ovdje nauka, kao toliko puta, došla do neposrednoga zasizaja Božijega Prsta u tok povijesti svjetske. Pojava Konstantinova promatrana sa ovoga stajališta jest jedan dokaz više za svrhunaravsko podrijetlo vjere kršćanske.*

Poznata je teorija Carlylova, koju je razvio u svojoj knjizi: *Über Helden und Heldenverehrung in der Geschichte* (u prijevodu Neuberger-a, Berlin 1893.), da čitav razvoj ljudskoga roda proizvajaju neki osobitom milošću Božjom obdareni ljudi. On po-

stavlja pet tipova izabраниh ljudi: proroke, pjesnike, svećenike, pisce i vladare, pa ih potanko analizuje. U okvir Carlylovih tipova spada na vlas i podoba Konstantinova. Već njegov životopisac Eusebije (Vita Constantini I. 7.) ispodređuje ga sa najvećim vladarom staroga vijeka: sa Aleksandrom Maćedoncem. I u istinu imade Konstantin sve oznake i sva svojstva velikoga vladara. Kako je Aleksandro velik, jer je Istokom prnio kulturu grčku, Karlo velik, jer je uljudio svoje Germane, Petar velik, jer je prosvijetio najveći narod slavenskoga svijeta, tako je i Konstantin velik, jer je milanskim ukazom rimskoj imperiji otvorio nova, čistija, zdravija vrela kulture i prosvjete. I kao što su ti veli ljudi sazdali gradove, da budu sjedišta i čuvari njihovih životnih misli, tako je i Konstantin osnovao svoj carski grad, koji i ako nije više nosilac njegovih misli, ali je svojom važnošću svedjerni svjedok veličine svoga Utemeljitelja. Nu nije mi namisao isticati ovu da tako kažem profanu veličinu Konstantinovu.

Konstantin imao je vanrednih naravnih vrlina. Imao je i velikih manâ, jer gdje su vrline velike, velike su često i mane. Nu nijesu ga njegova prirodna svojstva visoko iznijela na pozorištu svjetske povjesnice, nego onaj divinus instinctus, ono božansko nadahnuće, kojime je dalje vidio nego li drugi ljudi, i zreo ono, što ini nijesu gledali. Njegova je veličina, što je razumio svu veličajnost i sav mysterij Isusa Hrista. Neobuzdanom ali sigurnom snagom je on svojoj vjeri dao izražaja i križ pomaknuo, usadio u centar čovječanstva i njegove povijesti. Razumio je i danas još mnogima nerazumljivu istinu: da je u križu spas čovjeku i rodu njegovu.

Vidjenje Konstantinovo *τοῦτο πάντα* obistinjuje se svedje, obistinjivat će se do kraj svijeta. Pobjeguje križ, ne što će sav svijet da osvoji, nego što ga nikoja sila satrti ne će... *Christus heri et hodie, ipse et in saecula..* Hrist juče i danas, on na vijeke. Konstantin je, koji je ovu vjekovnu istinu u velikoj povjesnici iznio ljudstvu na vidik.

